

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr. Macieja Teuchmanna

Praca dymensją rozwoju i integracji ekologicznej osadzonych

przygotowanej pod kierunkiem ks. dr. hab. Kazimierza Pierzchały, prof. KUL

Recenzowana rozprawa podejmuje ważny społecznie temat, którego istotą jest podejście do pracy w kontekście rozwoju i integracji ekologicznej więźniów. Jest to ważny obszar obejmujący szereg działań, mających na celu przywracanie jednostkom odbywającym karę więzienia, zdolność do satysfakcjonującego funkcjonowania społecznego. Wyniki badań pokazują jak wiele korzyści osadzonym w zakładach karnych przynosi praca absorbująca na tyle, że stanowi rodzaj wyzwania odwracającego uwagę od deprawacji w więzieniu, pozwalającego również na sprawdzenie się. Jest też sposobem na przygotowanie do wejścia w życie społeczne po opuszczeniu więzienia.

W recenzowanej dysertacji praca pokazana jest jako czynnik otwierający perspektywy na przyszłość, swoista forma edukacji i wychowania pomocna w konstruowaniu skutecznych procesów resocjalizacji. Jest także fundamentem działań służących rozwijaniu umiejętności zawodowych, kształtowaniu odpowiedzialności i dyscypliny. Doktorant słusznie zwraca uwagę, że spełnienie jej wieloaspektowej roli ma związek z zapewnieniem więźniom wsparcia po ich zwolnieniu. Wskazuje na programy reintegracyjne obejmujące pomoc w znalezieniu pracy, mieszkania, a także w pozyskaniu opieki specjalistycznej przydatnej podczas powrotu na rynek pracy. Wyraża przekonanie, iż dla pełnej integracji ekologicznej więźniów istotna jest współpraca z lokalnymi społecznościami. To właśnie w środowiskach lokalnych największe znaczenie ma taka współpraca, której wymiar edukacyjny skutkuje zmianą postaw i efektywnemu przeciwdziałaniu stygmatyzacji.

Doktorant trafnie wnioskuje, że praca nad rozwojem i integracją więźniów wymaga holistycznego podejścia, uwzględniającego zarówno aspekty edukacyjne, zawodowe, jak i psychologiczne. Zauważa, że kluczowym celem jest umożliwienie więźniom pełnego uczestnictwa w społeczeństwie po odbyciu kary, z minimalizacją ryzyka recydywy. W tym kontekście ważne było podjęcie przez Doktoranta badań mających na celu weryfikację poziomu integracji ekologicznej osadzonych. Z celem tym skorelowana jest struktura recenzowanej rozprawy doktorskiej. Odpowiada ona zasadom kształtowania logicznego i przejrzystego układu treści odnoszących się do kluczowych problemów, stanowi wyraz konsekwencji dążenia do osiągnięcia postawionego celu. Obejmuje ona następujących rozdziałów:

1. Praca jako wartość człowieka w kategoriach rozwoju i integracji ekologicznej.
2. Praca ludzka w ujęciu społecznej doktryny chrześcijańskiej.
3. Pedagogiczne aspekty pracy.
4. Prawo do pracy osadzonych w świetle rozwoju polskiego prawa penitencjarnego na przestrzeni ostatnich 40 lat.
5. Praca osadzonych w wymiarze transkulturowym.
6. Metaanaliza badań empirycznych w zakresie pracy osadzonych.
7. Paradygmat pragmatyczno-frazeologiczny dla własnych badań empirycznych dotyczących pracy osadzonych.
8. Metodologiczne podstawy badań własnych (algorytm metodologiczny).
9. Badania empiryczne.

Struktura pracy uzupełniona jest: *Wprowadzeniem, Zakończeniem, Bibliografią, Spisem Tablic, Spisem Rysunków, Wykresów, Streszczeniem w języku polskim i angielskim oraz Anekssem (autorski kwestionariusz ankiety, graficzne ujęcie bazy pod autorską ankietę - Model ontologiczno-gnozeologiczny zastosowania pracy jako środka rozwoju i integracji ekologicznej osadzonych w ujęciu interpersonalnym).*

Rozdział pierwszy (s. 25-55) stanowi przegląd literatury dotyczącej wartości pracy. Doktorant odniósł się do wartości indywidualnej, grupowej, przeanalizował relacje między wolnością a pracą. Zwrócił uwagę na prawo wyboru każdego człowieka w kontekście jego podmiotowości i poszukiwania swojej tożsamości. Podkreślił także, że ważne jest aby w trakcie pracy osadzony nauczył się odpowiedzialność za siebie i swoich współpracowników.

Doktorant w szczególności skoncentrował się na istocie pracy rozumianej jako fundament życia społecznego, dokonał przeglądu stanowisk pedagogów, psychologów i socjologów oraz filozofów w tym zakresie. Uwagę zwracają jednak pewne niedoskonałości – dla przejrzystości i czytelności intencji Doktoranta zbyteczne jest zamieszczanie definicji we *Wprowadzeniu* czy w *Rozdziale I* ogólnie znanych pojęć, takich jak: *paradygmat, integracja ekologiczna, finalizm* (s. 14), *dymensja, osadzony* (s.15), *utilitarny, resocjalizacja penitencjarna, integracja* (s.17), *antropologia* (s.18), *wartość człowieka* (s.20), *tożsamość* (s. 22), *interioryzacja* (s.25), *autoafirmacja* (s.26), *konformizm* (s. 36), czy też *indywidualizm* (s. 40). Treści tego rozdziału byłyby bardziej spójne, gdyby Doktorant nie zamieszczał w nawiasach przy nazwiskach informacji o cytowanych Autorach np. *Monika Stanisława Płatek (polska prawniczka i nauczycielka akademicka, feministka)*.

Kolejną usterką jest brak zintegrowania analizowanych pojęć, podtytułów Rozdziału z tytułowym pojęciem *praca jako wartość człowieka* - mówiących o współzależności i wzajemnym przystosowaniu się osób osadzonych. (Brakuje współzależności między podrozdziałami oraz konkretnego odniesienia się do osadzonych, którzy tworzą grupę badawczą). Doktorant nie pamięta, że wiedzę się zdobywa, umiejętności i kompetencje kształtuje, a nie wykształca (s. 14). Uwagę zwracają też błędy językowe.

Niektóre stwierdzenia nie znajdują potwierdzenia w prezentowanych wcześniej treściach - proszę o wytłumaczenie, na jakiej podstawie Doktorant wysnuł tezę, że *Człowiek niedostosowany pozostaje konformistą* (s. 52).

Rozdział drugi (55-88) koncentruje się wokół doktryny chrześcijańskiej. Doktorant w sposób ciekawy przedstawił pracę ludzką z perspektywy antropologicznej, koncentrując się w dużej mierze na encyklice i pracach Jana Pawła II dotyczących pracy. Za ciekawie opracowane przez Doktoranta należy uznać *Studium tischnerowskiej filozofii pracy w sporze o człowieka* (s. 87), gdzie została ukazana koncepcja miejsca pracy w strukturze sporu o człowieka według Józefa Tischnera. Za interesujące, szczególnie przemyślane należy uznać także komentarze dotyczące filozoficznego spojrzenia na pracę ludzką w ujęciu humanistycznym i społecznej doktryny chrześcijańskiej.

Rozdział trzeci (s. 89 - 109) poświęcony został spojrzeniu na pracę z perspektywy pedagogiki, szczególnie pedagogiki pracy. Doktorant powołuje się tu na podstawowe funkcje,

jakie pełni praca w życiu człowieka: społeczną, wychowawczą, ekonomiczną. Przytacza opinie głównych przedstawicieli nurtu pedagogiki pracy tj. *Zygmunta Wiatrowskiego, Tadeusza W. Nowackiego, Stefana M. Kwiatkowskiego, Barbary Baraniak, Krystyny Chałas*. W podrozdziale *Atrakcyjność pracy* Doktorant wyjaśnia pojęcie *atrakcyjny*, a następnie charakteryzuje *samoocenę*. Brakuje w tym miejscu powiązania między atrakcyjnością pracy a samooceną - stwarza to wrażenie przytacza oderwanych od siebie pojęć.

W dalszej części Rozdziału Doktorant wskazał na możliwość i potrzebę integracji między procesami pracy i resocjalizacji. Przedstawił i zarekomendował pracę jako środek resocjalizacji.

W Rozdziale czwartym (s. 111 - 127) Doktorant omówił krajowe i europejskie standardy prawne dotyczące pracy skazanych. Powołując się na akty prawne, przeanalizował podstawowe strategie przeciwdziałania wykluczeniu i marginalizacji osób pozostających bez pracy. Ma to związek z sytuacją osadzonych, którzy po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności zaczynają poszukiwać zatrudnienia. Stanowiły one punkt odniesienia do rozważań na temat polityki penitencjarnej, która „*ukierunkowuje się na poczynania o charakterze represyjnym*” (s. 123) oraz do analizy form i metod pracy. W Rozdziale tym interesujące są komentarze dotyczące społecznych skutków zatrudnienia osób skazanych na tle systemu penitencjarnego.

Rozdział piąty (s. 129 - 138) poświęcony jest analizie systemów zatrudnienia skazanych w innych krajach (Austria, Francja, Niemcy, Kanada, Portugalia, Słowacja, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Wielka Brytania) na tle wniosków z raportu NIK, dotyczącego pracy osadzonych w polskich zakładach karnych. Brakuje tu porównania omawianych systemów z systemem pracy w polskich zakładach karnych.

Dobrze byłoby ukazać organizację procesu resocjalizacji przez pracę uwzględniając nie tylko akty prawne, ale także zadania Służby Więziennej w realizacji tych zadań. Należy pamiętać, że akty prawne, stanowiące podstawę funkcjonowania zakładów karnych, umożliwiają organizację pracy osadzonych, która ma za zadanie wzbudzić motywację do zmiany stylu życia i do działalności zawodowej. Jest to szczególnie ważne z perspektywy uspołeczniania osadzonych oraz ich przyszłej egzystencji po odbyciu kary pozbawienia

wolności w kontekście pojmowania pracy jako jednego z wyznaczników skutecznego procesu resocjalizacji.

Metaanaliza badań empirycznych w zakresie pracy osadzonych została szczegółowo opisana w Rozdziale szóstym (s. 139 - 157). Doktorant przedstawił dane statystyczne dotyczące zatrudnienia skazanych w latach 2001 - 2022. Ważnym fragmentem tego rozdziału jest przytoczenie i opatrzenie rzetelnym komentarzem wyników badań dotyczących pracy więźniów w warunkach izolacji penitencjarnej (badania Doroty Pstrąg, Agnieszki Wróbel - Chmiel, Kazimierza Pierzchały) ukazujące pracę jako istotny środek resocjalizacji. Doktorant uwzględnił przy tym skomplikowane uwarunkowania związane z pojęciem pracy w odniesieniu do osób pozbawionych wolności, odnosząc się do związanych z nią zasadniczych problemów społecznych. Wiele przywołanych poglądów i refleksji to zapowiedź badań własnych - związanych z analizą skojarzonych ze sobą zagadnień - opisanych w Rozdziale ósmym.

Treści Rozdziału siódmego (s. 159 - 169) koncentrują się wokół paradygmatu pragmatyczno - frazeologicznego - rozpatrywanego w kontekście własnych badań empirycznych. W szczególności Doktorant przedstawił pracę jako wartość człowieka w kategoriach rozwoju i integracji ekologicznej - z uwzględnieniem pracy w kategorii wartości indywidualnej, wartości grupowej oraz cywilizacji i kultury. Interesujące jest wskazanie pracy i jej wartości w ujęciu społecznej doktryny społecznej - z wyróżnieniem personalizmu pracy oraz poglądów na temat pracy Jana Pawła II i Józefa Tischnera. W analizowanym Rozdziale nie zabrakło miejsca na zaprezentowanie różnorodnych pedagogicznych aspektów pracy ludzkiej. Pozwoliło to na przejście do opisu roli pracy w resocjalizacji penitencjarnej, w tym zaakcentowanie prawa do pracy osadzonych. Dla zrozumienia intencji Doktoranta zabrakło, moim zdaniem, autorskich komentarzy do zaprezentowanych stwierdzeń i definicji. W obecnej formie Rozdział jest mało przejrzysty i sprawia wrażenie tylko luźno powiązanego z całością rozprawy.

Rozdział ósmy (s. 171 - 204) jest poświęcony założeniom metodologicznym badań własnych. W pierwszej kolejności Doktorant przedstawił przedmiot i cel badań. Zarówno przedmiot, jak i cel wynikają logicznie z przyjętej koncepcji procesu badawczego. Główny

problem i wynikające z niego problemy szczegółowe są sformułowane w postaci pytań badawczych. Przedstawione zmienne i wskaźniki nie budzą zastrzeżeń. Podobną opinię wyrażam na temat zastosowanych metod, technik i narzędzi badawczych. Nie budzi wątpliwości zastosowanie metody sondażu diagnostycznego do przeprowadzenia badań ilościowych. Pozytywnie oceniam również przyjęte kryteria doboru grupy badawczej. Wyjaśnienia wymaga umieszczenie obok siebie zarówno narzędzi (autorskiego kwestionariusza ankiety oraz Hierarchia wartości według Mirosława Szymańskiego), jak i obliczanych współczynników (s. 187). Zbyteczne jest przytaczanie matematycznych wzorów, na podstawie których wyliczane są odpowiednie współczynniki. Na podkreślenie zasługuje kompetentny opis badanej zbiorowości.

Walorem recenzowanej rozprawy są badania empiryczne (Rozdział 9, s. 205 - 299). Doktorant w sposób bardzo szczegółowy przedstawił ich wyniki i opatrzył je właściwymi komentarzami - z odwołaniem się do literatury przedmiotu (Doktorant zebrał obszerny, reprezentatywny materiał źródłowy). Co istotne, uzyskane wyniki odniesione są do sformułowanych wcześniej problemów szczegółowych. Badania zostały przeprowadzone w 2 jednostkach penitencjarnych - Areszt Śledczy w Olsztynie oraz Areszt Śledczy w Lublinie. Przebadano 153 osoby. Dane uzyskane podczas prowadzenia procesu badawczego wskazują, że większość osadzonych pracowało na stałe (65,4%) lub dorywczo (prawie 33%) co ma wpływ na korelację między aktywnością zawodową przed skazaniem, a zatrudnieniem danej osoby w trakcie odbywania przez nią kary pozbawienia wolności – pracujący przed wyrokiem chętniej podejmują pracę w zakładzie karnym.

Doktorant zwrócił uwagę na aksjologiczny wymiar pracy ludzkiej i rolę jaką pełni w procesie resocjalizacji hierarchia wartości osadzonych - poświęcając temu podrozdział dziewiąty. Interesujące są korelacje między hierarchią wartości a miejscem wykonywanej pracy. Ważne jest, aby praca wykonywana przez osadzonych oraz powierzane im zadania, które nawet jeśli nie są wykonywane odpłatnie, wносиła w ich zawodowe doświadczenie przekonanie o doniosłości i celowości ich wysiłku. Warunkiem skuteczności jest dobrowolność i chęć ich wykonywania. Należy pamiętać, że aktywność zawodowa jest jednym z ważniejszych warunków skuteczności procesu resocjalizacji oraz społecznej readaptacji.

Przedstawione wyniki badań pozwoliły Doktorantowi na opracowanie rekomendacji natury praktycznej. Dowodzą one, że praca to nie tylko swoiste odkupienie winy, forma rehabilitacji społecznej osadzonego czy unikanie nudy, ale przede wszystkim budowanie nowego człowieka, otwartego na respektowanie norm społecznych i zasad pracy zespołowej, wrażliwego na potrzeby innych, ale także otwartego na aspekty relacji społecznych, które pozwalają na ukształtowanie odpowiednich kompetencji.

Konkludując uważam, że mimo szeregu wyżej sformułowanych uwag oraz licznych nieporadności językowych rozprawa mgr. Macieja Teuchmanna pt. "Praca dymensją rozwoju i integracji ekologicznej osadzonych" spełnia warunki ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r oraz ustawy Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 3 lipca 2018 r. – w związku z tym wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów procedury doktoryzowania.

Beata Myśliwska